

Historický vývoj poistenia a poisťovníctva

Dana Palacková

Annotation

The aim of the article is to give a brief overview of the historical evolution of insurance and the insurance industry. The article discusses the beginnings and the development of life and non-life insurance in the world as well as in the territory of the Slovak Republic.

Úvod

Súčasný poisťovníctvo možno považovať za pomerne rozvinuté odvetvie národného hospodárstva. V mnohých krajinách ide o veľmi sofistikované trhy, akými sú napr. Londýn alebo New York. Poistenie však nie je výdobytkom modernej doby, jeho prvé náznaky možno nájsť už v období pred naším letopočtom. Pre správne pochopenie rozvoja poistenia a poisťovania je dôležité poznať aj historický vývoj spoločnosti, nakoľko poistenie je už po stáročia jej neoddeliteľnou súčasťou.

V prvotnopospolnej spoločnosti sa fenomén poistenia neobjavoval, nakoľko v tej dobe neexistovalo súkromné vlastníctvo výrobných faktorov. V samotných počiatkoch nejstvovala takmer žiadna výroba tovarov, z čoho vyplýva, že nemohla existovať ani nadvýroba ako nutný predpoklad výmeny.

Avšak život bol vždy spojený s neistotou, a práve ona umožnila vznik poistenia. Ľudia si jednotlivé riziká začali postupne uvedomovať, a ak ich neboli schopní odstrániť, snažili sa aspoň minimalizovať ich následky. A práve v snahách chrániť sa pred negatívnymi dosahmi okolitých udalostí možno hľadať zárodok poisťovníckych princípov.

V otrokárskych a feudálnych spoločnostiach už súkromné vlastníctvo existovalo, avšak naďalej chýbala rozvinutá výroba tovarov. S postupným rozvojom výroby a výmeny zároveň vznikala aj potreba poistenia. Najstaršie poisťovacie vzťahy boli založené na princípe solidarity, a teda najčastejšie išlo o tzv. vzájomné spolky. Typickým znakom takýchto spolkov bola neexistencia oddeleného hospodárenia spolku od poisťovníckych fondov.

Vznik poisťovníctva ako hospodárskeho odvetvia krajiny možno zaradiť do obdobia 16. až 18. storočia. Predpokladom jeho rýchleho rozvoja bol pochopiteľne aj rastúci význam peňažného hospodárstva, rozvoj del'by práce a súvisiaceho obchodu.

Historický vývoj poistenia a poisťovníctva

Už okolo roku 3000 p.n.l. začali čínski obchodníci znižovať riziko zničenia svojho tovaru pri lodnej preprave tak, že tovar rozkladali na viacero plavidiel. Podobné problémy súvisiace so škodami na prepravovanom tovare trápili aj obyvatel'ov Mezopotámie. V samotnom Chamurapiho zákonníku z roku 2500 p.n.l. sú zachytené pravidlá uzatvárania dohôd majitel'ov karaván o určitej forme spoločného zdieľania strát. Podobný princíp bol vymedzený aj v súvislosti s námornou prepravou tovaru. Majiteľ plavidla získal od veritel'a pôžičku na plavbu (prípadne aj na potrebné opravy lode) s tým, že po úspešnom vykonaní plavby ju bol povinný splatiť aj s úrokom. Tento úver bol však zabezpečený samotným plavidlom, ktoré slúžilo ako kolaterál. Ak by majiteľ plavidla úver nesplatil, prepadla by loď v prospech veritel'a. Chamurapiho zákonník definoval túto prax ako poistenie, nakoľko veriteľ na seba preberal riziko toho, že plavba bude neúspešná.

Avšak napriek tomu, že takáto prax skupinového zdieľania rizika mala k poisťovaniu relatívne blízko, nemala ešte typické znaky dnešného poistenia. Osoby ohrozené negatívnymi dosahmi rizika sa ich získaním úveru nezbavili. V prípade straty lode, by im samotná loď nahradená nebola. Naopak, prijatím úveru vstupovali do ďalšieho rizika, ktoré súviselo so schopnosťou splatiť istinu aj úrok v prípade úspešnej plavby.

Každopádne však možno hovoriť o vzniku snáh zachytiť riziko a prax s ním súvisiacu do právneho poriadku vtedajších spoločností. Podobné praktiky v súvislosti s námorným poistením boli neskôr zaužívané aj u Feničanov a Grékov.

V starovekom Egypte okolo roku 2500 p.n.l. uzatvárali kamenári dohody o krytí pohrebných výdavkov zo spoločného fondu. Keďže rizikom v rámci tohto typu „poistenia“ bola smrť osoby, možno povedať, že išlo o určitú formu životného poistenia. Chýbajú však presné záznamy zachytávajúce tvorbu a použitie takýchto spoločných fondov. Taktiež možno predpokladať, že v tej dobe neboli poistné zmluvy ani zďaleka tak detailné ako tie dnešné. Dohoda o pohrebnom poistení teda mohla obsahovať iba jednoduchú vetu typu: „V prípade smrti XY sa z fondu vyplátí 30 peňažných jednotiek na pohreb.“

Za životné poistenie podľa dnešných štandardov možno považovať aj Rímske pozostalostné poistenie, ak predpokladáme, že jeho prvotným účelom bola náhrada prostriedkov na živobytie pozostalých. Okolo roku 600 n.l. existovali v starovekom Ríme rôzne vojenské spolky, z ktorých sa vyplácali dávky na živobytie rodinám padlých vojakov. Tiež sú známe aj spolky určené na zabezpečenie vena pre nevesty.

Pri pátraní po koreňoch poistenia sa neraz veľmi ťažko rozlišuje poisťovacia činnosť od činnosti charitatívnej. Napr. v Grécku už v roku 400 p.n.l. existoval určitý systém sociálneho poistenia na vyplácanie dávok v prípade, že osoba vo vojne utrpela vážne zranenia. Takisto možno zárodoky životného poistenia hľadať v Indii okolo roku 1000 p.n.l., kedy fungovali pohrebné a pozostalostné spolky podobné Rímskym.

Problémom dávneho poistenia bolo medziiným aj to, že bolo v zásade možné poisťovať život alebo majetok kohokoľvek, a to bez existencie priameho vzťahu k danej osobe či majetku. To pochopiteľne viedlo k mnohým problémom, a preto bol postupne do praxe zavádzaný pojem poistného záujmu.

S postupným rozmachom obchodu sa rozvíjali aj sociálne inštitúcie zabezpečujúce blahobyt svojich členov alebo širšej spoločnosti. Stredoveké námornícke cechy (tzv. gildy) zodpovedali za ochranu svojich obchodníkov pred stratami spôsobenými napr. ohňom alebo stroskotaním lode. Významné nebezpečenstvo doby predstavovali aj piráti. Námornícke cechy preto tvorili fondy určené na úhradu výkupného za námorníkov unesených pirátmi. Ďalšie úhrady zo spoločných námorníckych fondov boli určené napr. na výdavky na živobytie pre prípad choroby, výdavky na pohreb a pod. Napriek tomu, že tieto finančné vzťahy nutne nespĺňali všetky znaky moderného poistenia, možno povedať, že ich význam a povaha sa konceptu poistenia veľmi blížili.

V 11. a 12. storočí boli známe mnohé cechy alebo bratstvá obchodníkov na území dnešného Nemecka a Dánska, ktoré svojim členom za pravidelný poplatok poskytovali vzájomné poistenie pre prípad úrazu, choroby, smrti, požiaru, krádeže a podobne.

Keďže námorný obchod bol v dobe okolo 10. storočia veľmi riskantnou aktivitou vďaka nekvalitným lodiam či chabým navigačným schopnostiam, pomerne rýchlo sa začalo rozvíjať najmä vzájomné námorné poistenie, ale aj námorné poistenie na komerčnej báze.

Údaje ohľadne prvého zachovaného poistného kontraktu sa však mierne líšia. Niektoré zdroje udávajú poistnú zmluvu z Janova z roku 1347 týkajúcu sa námorného poistenia. Iné zdroje uvádzajú ako prvú poistku z Pisy z 13. apríla 1379. Každopádne však možno povedať, že išlo poistný kontrakt z Talianska zo 14. storočia, ktorým bola oficiálne dokladovaná poisťovacia prax súvisiaca s námorným poistením. Práve tento moment mnohí považujú za začiatok éry komerčného poistenia v Európe.

Najstaršie poistné zmluvy však boli štruktúrované podobne ako zmluvy o pôžičkách, pričom zvyčajne šlo o úver s poistnou klauzulou. Len čo sa poistné kontrakty začali od úverových oddeľovať, mnohí začali poistenie spájať s lotériou. Tomu nasvedčuje aj názov prvej známej publikácie o poistení od portugalského právnika z roku 1488 – „O poistení a stávkach kupca“.

Námorná preprava tovaru bola však natoľko riziková, že samotní poisťovatelia sa snažili o rozklad rizika na viacero subjektov, a to jednak horizontálne vo forme spolupoisťovania, ale aj vertikálne vo forme zaistenia. Prvé dodnes zachované zaistné zmluvy, pochádzajú zo 14. storočia z Anglicka a Talianska.

Typickým rizikom okrem námorného bolo aj riziko požiarne. Námorníci a obchodníci patriaci do cechov mali zvyčajne určitú formu ochrany pred požiarom zaručenú v rámci spoločenstva. Bežné obyvateľstvo sa však v tejto oblasti muselo až do 18. storočia spoliehať na susedskú výpomoc.

Životné poisťovanie sa po páde Rímskej ríše príliš nerozvíjalo. Brzdou jeho vývoja bol najmä kresťanský zákaz požičiavať peniaze za úrok. Napriek tomu potreba životného poisťovania v spoločnosti časom silnela a cirkevné požiadavky sa začali postupne obchádzať. Ľudia si začali kupovať doživotné renty, a to napr. predajom pôdy alebo prevodom určitého majetku či peňazí v prospech kláštorov. Taktó vznikali základy komerčného životného poisťovania, ktoré by sa dnes označovalo ako jednorazovo platené. Najstaršou uchovanou zmluvou doživotného dôchodkového poisťovania je zmluva z roku 1308 medzi opátom kláštora v Paríži a kolínskym arcibiskupom. Zo znenia zmluvy bolo zrejmé, že išlo o dohodu veľmi podobnú dnešným jednorazovo plateným dôchodkovým poisťovkám s určitou formou výhrady ako garanciou pre pozostalých.

Rozvoju poisťovania a poisťovníctva samozrejme výrazne napomohla najmä priemyselná revolúcia. Postupne začali nad poisťovacími spolkami vzájomnými prevažovať poisťovacie spoločnosti založené na komerčnej báze. Čo sa týka neživotného poisťovania, naďalej sa rýchlo rozvíjalo komerčné námorné poisťovanie, avšak jeho centrá sa postupne presúvali z Talianska do Anglicka a Francúzska.

Moderné poisťovníctvo, tak ako ho poznáme dnes, má svoje začiatky v 17. storočí v Anglicku. Konkrétne išlo o londýnsku kaviareň na Tower Street patriacu Edwardovi Lloydovi, v ktorej sa od roku 1688 schádzali obchodníci a majitelia lodí, aby tam prediskutovali a uzatvárali obchody. Makléri poisťujúci určité plavidlo aj s nákladom obchádzali prítomných obchodníkov s hárkom papiera, na ktorom bol vyčíslený majetok, ktorý bolo treba poistiť a obchodníci pod túto položku písali sumy, za ktoré boli ochotní ručiť. Makléri následne čiastky sčítali a vyrátali poisťné, ktoré musel klient upisovateľom zaplatiť.

V čase smrti pána E. Lloyda v roku 1713 bola jeho kaviareň už natoľko vychyteným centrom pre upisovanie námorného poisťovania, že sa v tejto praxi pokračovalo aj ďalej. V roku 1720 dostali vtedajší majitelia kaviarne od anglického parlamentu výsadné právo na prevádzku námorného poisťovania. Tým sa Lloyd's stala voľným spolkom upisovateľov poisťovania, ktorý rýchlo prerástol v jednu z prvých moderných poisťovní.

Požiarne riziko bolo pomerne dlho poisťované len na vzájomnej báze cechmi a remeselníckymi spolkami. Avšak uskutočnili sa aj viaceré neúspešné pokusy o vytvorenie požiarneho poisťovacieho systému na komerčnej báze. Zlom priniesol až veľký londýnsky požiar v roku 1666, ktorý podnietil založenie prvej komerčnej požiarnej poisťovne na svete. Jej vzniku v roku 1680 predchádzal súkromný projekt staviteľa, ktorý sa za určitý poplatok zaväzoval postaviť domy znovu, v prípade, že by boli zničené požiarom. Súkromné dohody tohto staviteľa boli následne základom známej The Fire Office.

Ďalšie riziká, ako napr. krupobitie alebo poisťovanie hospodárskych zvierat, boli dlhú dobu kryté lokálnymi roľníckymi a poľnohospodárskymi spolkami. Až koncom 19. storočia začali v Nemecku vznikať poisťovne hospodárskych zvierat a spoločnosti poskytujúce poisťné krytie proti krupobitiu na komerčnej báze.

Prvé formy zodpovednostného poisťovania sú známe z Francúzska z roku 1825, pričom išlo o poisťovanie zodpovednosti za škody vzniknuté v dôsledku prevádzky konského záprahu. Avšak k prudkému rozmachu zodpovednostného poisťovania došlo až v polovici 19. storočia v Anglicku a v Nemecku, a to práve v súvislosti s rozvojom dopravy.

V roku 1866 vznikla v Nemecku prvá poisťovňa poskytujúca poistenie proti vodovodným rizikám. A v roku 1885 začala istá londýnska poisťovňa a aj jej pobočka v New Yorku poskytovať poistenie úveru, ktoré si vyžiadal rýchly rozvoj medzinárodného, ale aj vnútroštátneho obchodu. V 19. storočí vznikali takisto aj vzájomné poisťovne skiel, pričom krytie veľkých tabuľových skiel poskytovali aj ostatné poisťovne v rámci svojej vedľajšej činnosti.

Koncom 19. storočia sa začalo poskytovať šomážne poistenie, t.j. poistenie pre prípad strát spôsobených prerušením prevádzky. Zároveň sa rozvíjali aj rôzne špecializované poisťovne kryjúce malé riziká, ako napr. bicykle alebo úrazy.

Prudký rozvoj životného poistenia nastal až po zostrojení matematicko-štatistických základov pre výpočet poistného a dôchodkov. K tomu však došlo až v 16. a 17. storočí, kedy rozmach hazardných hier viedol k skúmaniu pravdepodobnosti a jej zákonitostí. Predpokladom pre vznik komerčného životného poistenia bolo vytvorenie úmrtnostných tabuliek. Prvé tabuľky spájajúce výšku poistného s predpokladanou dĺžkou dožitia založené na pomerne presných demografických údajoch zostrojil v roku 1693 Angličan Edmond Halley. Prvá životná poisťovňa postavená na vedeckých a komerčných základoch bola založená v roku 1699 v Anglicku a ponúkala len poistenie pre prípad smrti s jednorazovou alebo postupnou výplatou dôchodku. Táto poisťovňa však v roku 1745 narazila na finančné problémy a zachrániť sa ju podarilo za pomoci štátu, ale aj znižovania vyplácaných dôchodkov. Halleyho úmrtnostné tabuľky neskôr v roku 1756 prepracoval Joseph Dodson tak, aby výška poistného závisela od veku poistenej osoby.

Životné poisťovne dlho fungovali iba v Anglicku, avšak koncom 18. storočia začali vznikať postupne aj v Nemecku a Francúzsku. V roku 1835 vznikla aj životná poisťovňa v cárskom Rusku. Rýchly rozvoj životného poistenia však nastal až po roku 1840, keď sa uvoľnil opozičný tlak cirkvi.

Zachytenie historického vývoja poistenia a poisťovania konkrétne na území Slovenska by bolo veľmi problematické a útržkovité, nakoľko napr. záznamy ríšsko-nemeckých poisťovní boli takmer úplne zlikvidované. Aj napriek tomu, že poisťovne si viedli podrobnú evidenciu, väčšina archívnych materiálov týkajúcich sa poisťovníctva na našom území bola stratená alebo zlikvidovaná pri rozsiahlych reorganizáciách súvisiacich najmä so znárodňovaním poisťovníctva.

Záver

História poisťovania a poisťovníctva musí byť poznávaná a skúmaná súbežne so skúmaním hospodárskych dejín jednotlivých krajín a sveta. Z historických záznamov, ale aj zo súčasnej praxe je zrejmé, že fenomén poistenia je v hospodárstve krajín jednoznačne žiaduci a oprávnený. Prezentovaný príspevok je výstupom výskumného projektu VEGA č. 1/1256/04 "Aktuálne problémy poisťovníctva Slovenskej republiky v procese liberalizácie trhu" riešeného na Katedre poisťovníctva NHF EU v Bratislave.

Literatúra

- The History of Insurance. The Columbia University Electronic Encyclopedia, 6th ed. 2006. (<http://www.infoplease.com/ce6/bus/A0858849.html>)
- Marvan, M.: Dejiny poisťovníctva v Československu (do 1918). Bratislava: Alfa Konti, 1989.
- Szabo, N.: The Birth of Insurance. 2005. (<http://szabo.best.vwh.net/insurance.html>)
- A Brief History of Insurance. 2006. (<http://www.dentalplans.com/dental-health-articles/a-brief-history-of-insurance.asp>)
- History of Insurance. 2006. (<http://www.finweb.com/insurance/history-of-insurance.html>)